

Лекція 7. Латиноамериканська цивілізація

План

1. Проблема цивілізаційної ідентифікації Латинської Америки.
2. Витоки латиноамериканської цивілізації.
3. Формування латиноамериканської цивілізації.

1. Проблема цивілізаційної ідентифікації Латинської Америки

Проблема цивілізаційної ідентифікації Латинської Америки належить до числа суперечливих у сучасній науці. Ця цивілізація взагалі є *унікальною*. По-перше, вона єдина була утворена внаслідок злиття сформованих раніше цивілізацій – Західної (європейської), представленої іберійськими державами – Іспанією й Португалією, та індіанських цивілізацій Південної й Центральної Америки. По-друге, у ній єдиний з'єднався цивілізації Старого й Нового Світу. По-третє, її розвиток радикально відрізнявся від цивілізаційного розвитку Північної Америки, куди Західна цивілізація була перенесена в чистому вигляді. По-четверте, її історична доля в останні століття-два, проблеми, з якими вона стикалася вчора і стикається сьогодні, дуже нагадують історичний шлях і проблеми країн Азії й Африки. Тут має місце надмірно велика роль держави в суспільному житті, серед населення поширені схильність до корпоративізму й колективістських дій, заперечення цінностей індивідуалізму, приватної власності та вільного ринку. Характерними для неї є надзвичайна хиткість інститутів демократії, відсутність стабільної динаміки економічного зростання, прискорене соціальне розшарування, загострення проблеми бідності величезної маси населення. Тож проведення паралелей в її історії та історії Сходу має серйозні підстави. **Л.С. Васильєв** взагалі називає історію традиційного Сходу «головним, типовим, еталонним зразком для всього світу, що розвивається», тобто «ключем до розуміння проблем неєвропейського світу», до якого він зараховує й Латинську Америку.

Водночас важливим є й інший бік справи, а саме те, що іспанцями й португальцями сюди була перенесена *європейська культура*, що тут панує *релігійна система католицизму*, яка свого часу сформувала культурно-цивілізаційний лик Західної Європи, що історично ця цивілізація формувалась і розвивалась у тісному зв'язку з піренейськими державами та з іншими країнами Заходу.

Однак більш поширена думка про самотність Латиноамериканської цивілізації. **С. Гантінгтон** стверджує: «Хоча Латинська Америка і є нащадком європейської цивілізації, вона еволюціонувала зовсім іншим шляхом, ніж Європа та Північна Америка. Культура там кланова й авторитарна, що в Європі проявилось значно слабкіше, а в Північній Америці не проявилось взагалі».

Утім, факт залишається фактом: цю цивілізацію неможливо вивчати як більшість інших цивілізацій – через її неповторну релігійно-філософську систему комунікацій. Дійсно, нової самодостатньої релігії тут не виникло. І якщо розглядати її за схемою аналізу «класичних» цивілізацій Заходу чи Сходу, то залишатиметься відчуття якоїсь її «неповноти», «незавершеності». Підходячи до її вивчення з певною обережністю, **Ю. Павленко** застосовує формулу «латиноамериканська цивілізаційна спільність», зазначаючи, що її «поки що немає достатніх підстав вважати окремою цивілізацією, при тому що,

можливо, вона незабаром і набуде такого статусу». Інші вчені часто вказують на *незавершеність формування цієї цивілізації, на складний «симбіоз» у ній двох культур замість їхнього синтезу, її пограничний характер, її культурну антиномічність.*

2. Витоки латиноамериканської цивілізації

До XVI ст., коли почалося іспанське завоювання, в Америці існували щонайменше три достатньо сформовані цивілізації: *майя* та *ацтеків* у Мезоамериці та *інків* в *Андах*, а також почала формуватися *цивілізація чибча-муїсків* на *Боготинському плато* (нинішня *Колумбія*). Майяська цивілізація, що досягла розквіту в VII-IX ст., тепер перебувала в занепаді, проте її міста-держави на *Юкатані* багато в чому зберегли її колишні культурні досягнення. Ацтеки в Центральній Мексиці впевнено нарощували свою силу та вплив у очолюваній ними федерації трьох міст-держав. А інки створили в XV ст. під своїм управлінням величезну імперію *Тауантинсуйю* (*«Країна чотирьох з'єднаних між собою сторін світу»*), що простягалася від південної Колумбії на півночі до північно-західної Аргентини й центрального Чилі на півдні.

Кожна з цивілізацій мала неповторне обличчя. В цих суспільствах діяла одна форма *системної диференціації* – на *центр і периферію* з тенденцією до стратифікації. Центр, виконуючи багато функцій, був представлений *патримоніальною державою*, що інтегрувала й регулювала відносини самодіяльних, але розрізнених первинних груп (*общин*), була верховним власником землі, інших ресурсів, перерозподіляла на свій розсуд додатковий суспільний продукт. Її уособлювала *священна фігура правителя*, котрий був *верховним жерцем і суддею*. В суспільних комунікаціях така держава поставала надсуспільною, космічною силою, а правитель – божеством поряд з іншими богами – покровителями окремих родів, місцевостей, рослин, тварин тощо.

Іншим найважливішим елементом космічного порядку вважалася *територіальна (сусідська) община*, що успадкувала від родової общини та клану тісний зв'язок із вітальними силами природи, духами-заступниками, «вбудованими» в *божественний світопорядок*. В общинах практикувалися приблизно рівне землекористування, широко розвинута взаємодопомога, а нерідко – й колективна праця. Остання найчастіше застосовувалася при виконанні повинностей перед державою та храмами.

Внутрішня єдність і певна *сакралізація общин*, наявність у них кола таких же *сакралізованих обов'язків перед державою та храмами*, а через останніх (через здійснювані ними жертвоприносини) – перед вищими божественними силами, породжували *замкнутість общин* і їхню відокремленість одна від одної. Інші соціальні групи, з іншими професійними і сакральними обов'язками (*жрецтво, чиновники, торговці, ремісники*) теж були відособлені й мали *успадкований з покоління в покоління суспільний статус*. У результаті цієї стратифікації виникала ієрархічна соціальна градація, на самому низу якої перебували великі групи позбавлених певного соціального статусу осіб, що перебували в служінні у общин чи родин, та рабів. *Особистість розчинялася в спільності*, і водночас усі статусні групи були залежними від держави та її правителя. *Суспільства Нового Світу* були схожими з найдавнішими

цивілізаціями Сходу. **Ю.В. Павленко** зазначає: *всі цивілізації доколумбової Америки «демонструють давньосхідний шлях розвитку»*.

Підлеглість людини відразу декільком «порядкам» (регламентам) – сакральному, державному й заснованому на стародавніх звичаях общинному – певною мірою обмежувала технічний і технологічний прогрес індіанських суспільств, але водночас сприяла їхнім найвищим культурним досягненням. Досить лише назвати вражаючі нашу уяву піраміди, астрономію, писемність, двадцятричне обчислення у майя, величні міста в ацтеків, прокладені дороги, чудові палаци, вузликове письмо в інків, ювелірну техніку в чибча-муїсків. Вирощування кукурудзи, картоплі, помідорів, квасолі, гарбузів, какао, соняшника, тютюну та інших продуктів після відкриття Америки широко розповсюдилося й у Старому Світі. Підкоривши собі індіанські суспільства, іспанці вміло скористалися у своїх цілях і з «порядків», що в них існували, і з технічних навичок індіанців.

3. Формування латиноамериканської цивілізації

Іспанія та Португалія належали до Західної цивілізації й один час навіть «задавали тон» у становленні на європейському континенті нової політичної культури. Саме там виникли перші становопредставницькі установи – *кортеси*. Їхня поява зумовлена прагненням королівської влади заручатися підтримкою дворянства й міст, чия політична активність значно зросла в умовах *реконкісти* – «відвоювання» *Піренейського півострова* у мусульман.

Реконкіста сприяла посиленню ролі держави, яка перерозподіляла власність на відвоєнованих територіях, а з початком колонізації Америки сконцентрувала у своїх руках важелі управління колоніями. Держава, віддавши пріоритет одержанню від колоній доходів необхідних товарів і продовольства в Англії, Голландії, спровокувала поступовий занепад виробництва в самій Іспанії.

Католицька Церква, що в Європі конкурувала зі світською владою, в Іспанії в XV ст. була підпорядкована королівській владі. Вона була могутнім ідеологічним знаряддям у руках держави, а введена тоді ж *інквізиція* – дієвим інструментом у боротьбі проти її реальних чи уявних ворогів та всякого інакомислення. Після початку *Контрреформації* інквізиція стала частиною державного апарату й піддала жорстоким гонінням «єретиків» та «іновірців». Таким чином, цивілізаційний розвиток Іспанії з XVI-XVII ст. мав багато схожого з суспільствами Сходу.

Суспільства піренейських країн та доколумбової Америки, хоча й належали до принципово різних типів цивілізації («осьового» й «доосьового») мали схожі форми системної диференціації, причому близькі до східного типу. Ключовою була наявність у них сакралізованих релігією патримоніальних держав, а значить – *відповідного сприйняття влади масою населення*.

В 1492 р. завершилася реконкіста, а **Х. Колумб** відкрив Америку, що у сприйнятті іспанців перетворили конкісту (завоювання) Нового Світу на логічне й фактичне продовження *реконкісти*. У 1530 р. почали завоювання території сучасної *Бразилії* португальці. До 1550-х років конкіста в основному завершилася. Були захоплені землі, де, за різними оцінками, проживало від 20 до 80 млн. *індіанців*. Загальне число *конкістадорів*, за підрахунками, не перевищувало 4–5 тис. осіб.

Давні індіанські цивілізації були зруйновані, а чисельність корінного населення незабаром скоротилася в 5–10 разів, головним чином через хвороби, завезені європейцями. Колишні держави (там, де вони вже існували) замінила *влада іспанської корони*, а колишнє жрецтво – *католицьке духовництво*.

Нова влада, що нищила індіанські храми, не мала для індіанців священного змісту. Для її легітимізації й сакралізації в очах місцевого населення була необхідна *християнізація* останнього. І Католицька Церква її настійливо проводила, часто вдаючись і до прямого насилля. Зі свого боку, держава, як верховний власник землі й праці індіанців, намагалася зберегти індіанські общини і створювала т.зв. «*ресгвардос*» (охоронювані території), на яких індіанці продовжували вести колишній спосіб життя, виконуючи ті чи інші трудові повинності. Лише це й рятувало їх від тотального вимирання. Із патримоніальним характером влади цілком узгоджувалась чітко стратифікована соціальна структура колоніального суспільства. Ієрархічна драбина вибудовувалась згори донизу за схемою: *іспанці – креольська верхівка – маса креолів – метиси – мулати – індіанці – самбо – негри*. Тобто, *соціальний статус людей здебільшого залежав від частки у них «білої» крові*. Це вело до своєрідної кастовості й корпоративності. Католицька Церква добила майже повного знищення «матеріальних» символів колишніх релігійних культів індіанців – храмів, ідолів, сакральних зображень. Проте ця «*смерть богів*», що руйнувала *колективну самосвідомість і етнокультурну самоідентифікацію індіанців*, не змогла забезпечити «викорінення» старих символів і заміни їх новими на рівні архетипу. Результату вдалося досягти наближенням християнських символів до традиційної індіанської символіки, надання їм зовнішньої «пізнаваності». Одним із таких засобів стало зведення християнських культових споруд на вершинах пірамід, де колись стояли індіанські храми. Найефективнішим кроком було офіційне введення наприкінці XVI ст. шанування *Діви Гвадалупської*.

Метисація (змішування) стала одним із головних шляхів формування *нової расово-культурної ідентичності*. Засади Латиноамериканської цивілізації формувалась у колоніальний період не у відносній ізольованості від решти світу, а в умовах все більш тісних контактів із Західною Європою.

Війна колоній за незалежність почалася 1810 р., коли Іспанія була окупована наполеонівською Францією, після кількаразових успіхів і поразок сепаратистів завершилась їхньою остаточною перемогою 1824 р. Бразилія без будь-якої збройної боротьби в 1822 р. проголосила себе незалежною від Португалії державою. Виникло *15 окремих держав* (на початку XX ст. їх стало 20), між якими раз у раз спалахували прикордонні війни. А всередині цих країн місцеві *олігархічні клани та каудильйо* вели боротьбу за федералізацію, що спричиняла *громадянські війни*.

У Латинській Америці швидкими темпами створені державні інститути, які копіювалися з демократичних систем США й, почасти, Англії. Були «запозичені» ступінчата виборча система з освітнім і майновим цензом для виборців, посади президентів, двопалатні парламенти, територіально-адміністративний поділ, моделі конституції, формувалися судові системи, розроблялося законодавство на основі західних зразків. Переймалися й «цивілізовані» політичні ідеології. Стара креольська аристократія з числа латифундистів і шахтовласників виступала прихильницею *консерватизму*.

Свою боротьбу за владу та зміцнення централізованої держави, навіть свої пропозиції ввести монархію вона обґрунтовувала необхідністю турботи про «простий народ» і збереження християнської моралі. Групи підприємців і комерсантів, що швидко багатіли на торгівлі з Англією, оголошували себе **лібералами**, захисниками вільної торгівлі, політичної свободи й федералізму.

У результаті інтеграція економіки країн Латинської Америки в світовий капіталістичний ринок в цих країнах сформувався *монокультурний характер економіки*. Так, **Аргентина** стала найбільшим експортером м'яса, а потім – і пшениці, **Уругвай** – вовни та м'яса, **Куба** – цукру, **Бразилія й Колумбія** – кави, **країни Центральної Америки** – цитрусових. **Болівія** спеціалізувалася на видобутку й експорті олова, **Чилі** – міді й селітри, **Перу** – кольорових металів, **Венесуела та Мексика** – нафти.

«Класичні» популістські режими Ж. Варгаса в Бразилії (1930–1945 і 1951–1954 років) і **Х. Перона** в Аргентині (1946–1955 років) спиралися на підтримку профспілок і легко задовольняли їхні вимоги, поєднуючи вирішення економічних і соціальних проблем.

Наростаючий соціальний протест і боротьба проти диктатур у країнах Латинської Америки неминуче набували антиамериканського звучання, що особливо проявилось в революції на Кубі. Її перемога й наступна радикалізація, коли популістський режим **Ф. Кастро** почала підтримувати Москва, дали імпульс повстанським рухам на всьому континенті. Відповіддю на це стало встановлення в 1960–1970-ті роки правих військових диктатур не в усіх країнах регіону.